

Nález lochu na Dolním předměstí v Havlíčkově Brodě

Discovery of a cellar in the Lower suburb of Havlíčkův Brod

PAVEL ROUS

Abstract:

In 2008 a cellar excavated into the rock, discovered during the reconstruction of Bělohradská street, was documented by a rescue research team in Havlíčkův Brod. It was identified that originally, before its enlargement, the cellar had been constructed as a regularly intagliated corridor of trapeze cross-section, which indicated its late medieval heritage. The rock cellar, which once belonged to a no longer existing built-up area in the Lower Square, relates spatially to the local names Bělohrad (White castle) and Kočí-čí hrad (Cat's castle) and also local legend about the existence of a cellar after the demise of a castle.

Key words:

Havlíčkův Brod, cellar, suburb, local name Bělohrad, late Middle Ages – modern period

Místo a okolnosti výzkumu

Podnětem k archeologickému výzkumu na prostranství před vých. průčelím domu čp. 910 (bývalá ubytovna ČD) v Bělohradské ulici, 0,5 km jv. od historického centra Havlíčkova Brodu (obr. 1), byl nález učiněný zde v květnu 2008 v průběhu terénních úprav prováděných v rámci rekonstrukce Bělohradské ulice, na něž prostorově navazovala stavba parkoviště u čp. 910.

Při snižování terénu bagrem byla před východním průčelím domu čp. 910 na ploše projektovaného parkoviště odkryta zčásti zasypaná podzemní prostora a ještě téhož dne bylo o tomto nálezu informováno Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod. Mezitím byl odkrytý přístup do podzemní prostory údajně z bezpečnostních důvodů opět zahrnut. Již za přítomnosti archeologa byl proveden nový odkryv, a to nejprve bagrem a poté manuálně, a následně pořízena dokumentace suterénního objektu určeného jako loch, tj. sklep vyhloubený do geologického podloží, do něhož se sestupovalo schodištěm vysekaným rovněž do skály (obr. 2: L). Byla zaměřena poloha lochu, zakreslen jeho půdorys a profil. Kvalitní fotodokumentaci vnitřku lochu pořídil ing. arch. David Hromada. Po začistění a zakreslení půdorysu schodiště a kontrolním sběru na výhozu zeminy a v okolí nálezu byl výzkum zakončen dokumentací profilu objektu určeného jako subrecentní jímka (obr. 2: J), zjištěného poblíž lochu na terénním řezu na okraji bagrováním rozšiřované plochy parkoviště.

Popis nálezů

Do skály vyhloubený loch vykazoval podlouhlý půdorys (se značně nepravidelným tvarem na své sv. straně), délku cca 7,8 m, šířku pohybující se poněkud mezi 3 a 4 m a maximální výšku cca 2,7 m. Loch byl vylámán, resp. vysekán, ve skále ve svahu bělohradského návrší, a to ve směru SZ - JV. V této linii směřovalo ke vstupu do lochu sedmistupňové přístupové schodiště (o šířce cca 2 m a délce 4,9 m), rovněž vysekané do skály, po němž se sestupovalo do hloubky 1,8 až 2,0 m pod povrch terénu, tj. na úroveň skalnatého povrchu podlahy v lochu (obr. 3, 5, 6).

Pravidelná část jz. stěny lochu a přilehlá část stropu nesly stopy po vysekání želízky (obr. 7, 8, 9). Severovýchodním směrem byl prostor skalního sklepa dodatečně rozšířen hrubým vylámaním, které z velké části odstranilo také pravidelně opracovanou klenbu stropu.¹ Z této situace bylo možné odvodit prvotní podobu lochu. Byla to v podstatě chodba pravidelného lichoběžníkovitého průřezu s mírně vyklenutým stropem a stěnami (obr. 4) o délce asi 5 až 6 m a šířce mezi 2,0 až 2,2 m. Výška stropu dosahovala ve vrcholu klenby zhruba 1,9 m.

1 Velmi pravděpodobně byl zároveň podzemní prostor asi o 2 m prodloužen vylámaním skály jv. směrem.

V lochu nebyla pozorována žádná stopa po nějakém zavaleném nebo zazděném pokračování podzemní prostory. Stejně tak na podlaze pod vrstvou vody a bahnitého nánosů nebyl zjištěn žádný náznak existence zahloubeného objektu, např. studny.

Zřejmě současně s nepravidelným rozšířením lochu byl v minulosti skrz celé jeho nadloží o mocnosti 4 m vysekán svislý větrací otvor v podobě šachtičky, která se otevírala ve stropu lochu a nepochybně ústila na povrchu terénu, kde její vyústění mohlo být chráněno tzv. větracím kamenem. Z větracího otvoru se dochoval pouze z lochu viditelný úsek oválného průřezu (30 x 40 cm) o výšce 1,2 m, výše následovala zazdívka cihlami a vápennou maltou.

Pro určení stáří objeveného lochu nebyla k dispozici potřebná archeologická data. Podle stop po železníkování a podle lichoběžníkovitého profilu starší podoby lochu však nelze vyloučit pozdně středověký původ (15. - 16. století). Podle charakteru předmětů zjištěných ve sklepech byl sklep přístupný přibližně do poloviny 20. století, kdy byla jeho přístupová část, tj. schodiště, zasypána při nějakých terénních či stavebních úpravách (rekonstrukce Bělohradské ulice?, demolice stavebních objektů?).

Na opršelé povrchu výhozu zeminy, která tvořila zásyp schodišťového přístupu do lochu, se vyskytovaly převážně recentní a subrecentní nálezy. Z tohoto rámce se poněkud vymykaly 3 zlomky redukčně vypálené keramiky (okraj mísovité nádoby a výduť zdobená vlešťovaným krouženým lineárním dekorem) a 1 zlomek okraje kachle (s bílou glazurou s modrými skvrnami a reliéfní vpadlinou). Původ těchto 4 zlomků lze hledat nejspíš v 17. - 19. století.

Jižně od vchodu do lochu, na terénním řezu na okraji bagrováním rozšiřované plochy parkoviště, byl registrován profil objektu pravděpodobné jímky (obr. 10, 11). Zahloubený objekt (výška 0,9 m, šířka dole 1,1 m, šířka nahoře cca 2 m) byl překryt 0,8 - 0,9 m mocnou povrchovou vrstvou hnědošedé hlíny obsahující stavebně destrukční materiál, jehož nápadné kumulace v této vrstvě se nacházely v jižním okolí objektu jímky. Podle pozorovaných nálezů (částí cihel, zlomků skla) ve výplni jímky bylo možné její zánik (zasypáním) rámcově datovat do 19. - 20. století. Starší intruzi představoval 1 zlomek keramiky (okraj hrnce) získaný z vrstvy č. 5, datovatelný do přelomu 13. a 14. století.

Nálezový kontext

Do skály vyhloubený loch, nalezený při Bělohradské ulici, představuje nejspíš suterénní pozůstatek po nějakém zmizelém stavení na Dolním předměstí Havlíčkova Brodu. Relativně velká kapacita lochu a „nadstandardní“ šířka přístupového schodiště napovídají, že mohl sloužit pro nějakou řemeslnickou či obchodní aktivitu.

Snad první dostupné kartografické svědectví o existující zástavbě v místě lochu podává mapa tzv. 1. vojenského mapování z let 1764 - 1768 (obr. 12). Mapa stabilního katastru ve sledovaném místě zobrazuje parcelu 413 se dvěma poněkud atypickými, k sobě se přimykajícími stavebními objekty (obr. 13).

Podle údajů z příslušné pozemkové knihy, uložené na Katastrálním úřadu v Havlíčkově Brodě, které excerpoval a poskytl Jiří Polívka, náležel objevený loch k domům čp. 36 a čp. 111. Číslo popisné 111 přestalo existovat v r. 1913 a jeho parcela byla později, v r. 1944, sloučena do stavební parcely 413/1 (obr. 14). Dům čp. 36, zvaný kdysi Kočičí hrad, ale také Kočičí hrádek nebo Kočičí zámek (obr. 15), byl podle výše uvedené pozemkové knihy zbořen v r. 1954, kdy asi také došlo k zasypání vstupu do lochu.

Další poznatky o historickém kontextu objeveného lochu, o historii domu čp. 36 a čp. 111 a tedy i o funkci zahloubeného sklepa by nejspíš přinesl cílený archivní výzkum.

Za pozornost ještě stojí, že zkoumaný skalní loch kdysi mohl svými atypickými rozměry u místních obyvatel vyvolávat představu hradního sklepení, zvláště v souvislosti s názvem Bělohrad (místní část, čtvrť), event. Bělohradská ulice, Kočičí hrad (hrádek, zámek), a provokovat tak ke spřádání kdysi kolující pověstí o zaniklém hradu, po němž zbyly jen sklepy. Tradice o hradním pokladu ukrytém na Bělohradě je doložena již od 1. poloviny 19. století. Nejstarší zjištěné zmínky o pomístním názvu Bělohrad, v podobě „Bielehrad“ nebo „Bielohrad“, pocházejí z období let 1625 - 1653 a vztahují se k jistému takto označovanému „gruntu“, resp. k obytnému stavení (Macek - Rous 2009, 31 - 34, 69).²

² K toponomastickému výkladu názvu Bělehrad (Bělohrad) naposledy Matúšová (2007, 58, 73), předtím Profous (1947, 51). Hypoteticky mohl mít nějaký opevněný objekt (v úvahu by připadal nejspíš hrádek) své stanoviště cca 80 metrů ssv. od místa pojednávaného nálezů. Ještě dnes je totiž patrné, jak tím směrem bělohradské trožna odtěžena v 19. a možná ještě i ve 20. století kamenolomem.

Závěr

Objevený loch u Bělohradské ulice v Havlíčkově Brodě představuje specifickou památku na předměstské osídlení Havlíčkova Brodu. Jeho význam je třeba posuzovat především ze stavebně historického hlediska. Z Havlíčkova Brodu ani z Havlíčkobrodu zatím podobný typ sklepa neznáme. Průběh a okolnosti rekonstrukce Bělohradské ulice, resp. stavby přilehlého parkoviště u domu čp. 910 v Bělohradské, bohužel neumožnily objevenou památku v celistvé podobě zachovat, např. šetrným zásypem, pro případné další poznávání nebo využití, ať už v blízké, nebo vzdálené budoucnosti.

Literatura

- Macek, L. - Rous, P. 2009: Havlíčkův Brod v pověstech a historii. Havlíčkův Brod 2009 (druhé, doplněné vydání).
 Matúšová, J. 2007: Slovník pomístních jmen v Čechách, III (Bav - Bíd). Praha.
 Profous, A. 1947: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, I. Praha.
 Rous, P. 2008: Havlíčkův Brod, Bělohradská ulice, nález lochu u čp. 910. Nálezová zpráva z archeologického výzkumu (AA MVHB 2008/7) uložena v Muzeu Vysočiny Havlíčkův Brod.

Resumé

In 2008, as part of the reconstruction of Bělohradská street, a parking area was developed near house no. 910. During that process a partially buried area was found. It was stated to be a cellar hollowed to the geological subsoil (Pict. 2:L). The cellar had a longish ground plan with a length of about 7,8 metres, width between 3 and 4 metres and maximum height of about 2,7 metres. The cutting included a 7 stepped staircase in the rock of the slope of Bělohrad hill (Pict. 3, 5, 6).

The regular part of the south-west wall of the cellar and adjacent part of the roof carry marks which evidence chipping away by means of iron (Pict. 7 ,8 ,9). In the north-east direction the area of the rock cellar was additionally enlarged by rough earthworking, which removed the regularly constructed arch of the roof. From this situation the first appearance of the cellar could be deduced. It was a corridor of regular trapeze cross-section with a slightly concaved ceiling and walls (Pict. 4) about 5 to 6 metres long and between 2,0 and 2,2 metres wide. The ceiling reached a maximum height of 1,9 metres at the highest point of the arch. Ventilation of the cellar area was provided by a vertical vent which led through a hat of 4 metres thickness.

No archeological information of the sort which is required to determine the age of the cellar was present. In light of the scarring by iron implements and the trapeze profile of the original portion of the cellar we can't discount it's having a late mediaval origin (15th - 16th century). Also the character of the objects found in the cellar indicates that the cellar was accesible until the middle of the 20th century.

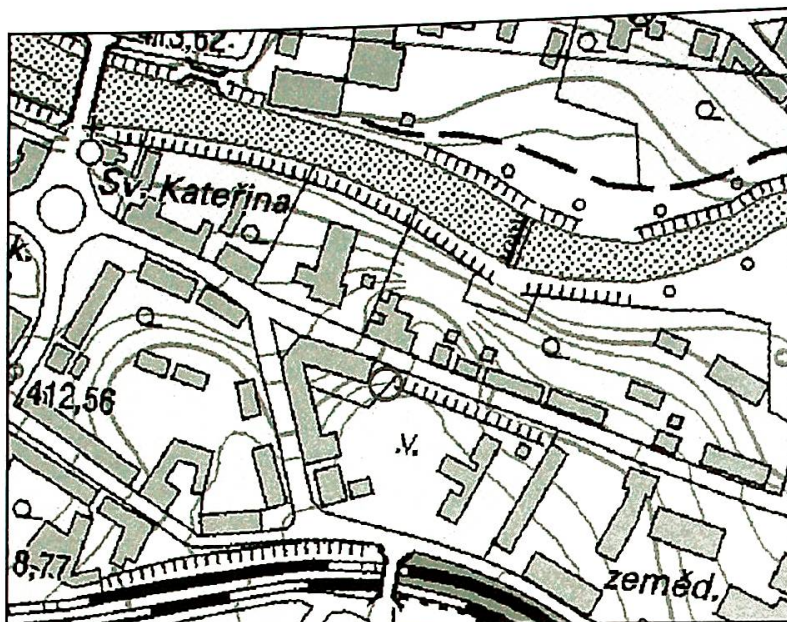
Nearby the cellar the profile of a tank was registered on the terrain cutting (Pict. 2: J, 10,11).

A solitary piece of the edge of a ceramic pot dated to the 13th - 14th century was retrieved from it.

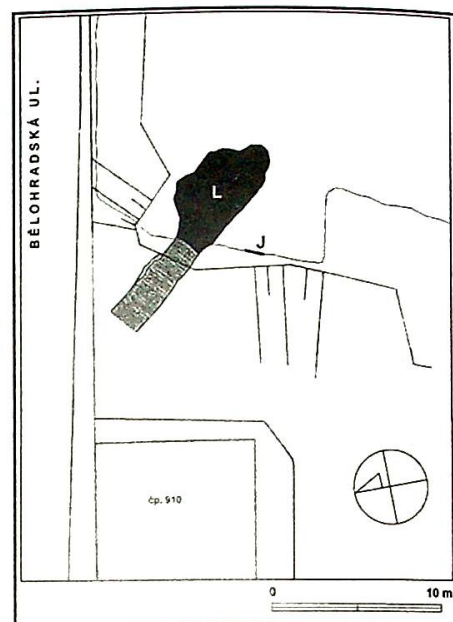
The cellar hollowed into the rock, found by Bělohradská street, most likely represents basement remains of some lapsed building on the Lower square in Havlíčkův Brod. The relatively large capacity of the cellar and greater than standard width of its access staircases suggests its use for crafts or trade activity.

The built-up area in the surveyed locality appears on the oldest sufficiently detailed maps, from the 18th century (Pict. 12, 13). The discovered cellar, according to archeological statements, belonged to houses No 36 and No 111 (Pict. 14). This building (Pict. 15) called Kočičí hrad was, according to the register of land property, pulled down in 1954. The burial of the entry to the cellar probably occured at this time.

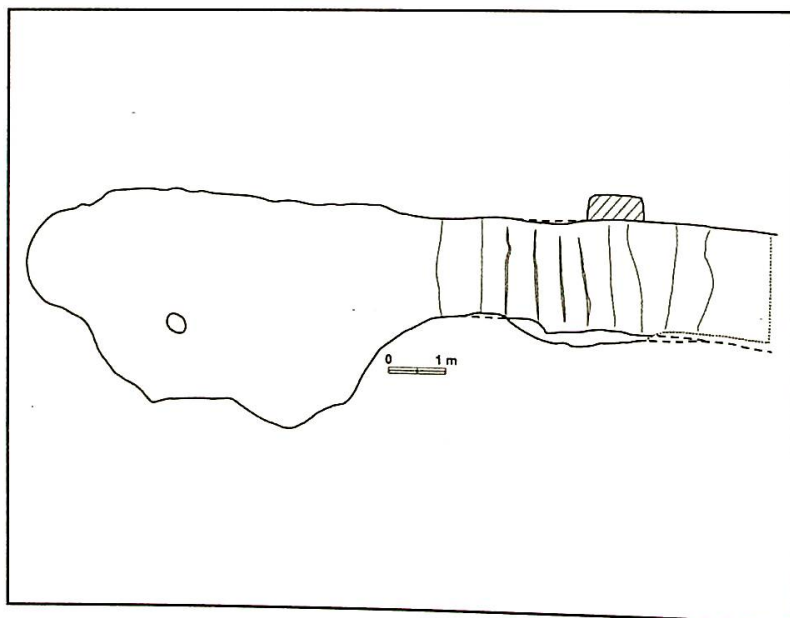
The surveyed rock cellar with its atypical proportion could have evoked in local people the idea of a castle dungeon, especially when considered with the local names Bělohrad (a local suburb), Bělohradská street and Kočičí castle, and thereby have provoked notions of a legendary lapsed castle, after which only the basement remained. A tradition of castle treasure hidden in Bělohrad is documented from the first half of the 19th century. The oldest proven references of the local name Bělohrad, in the form Bielehrad or Bielohrad, originate from the years 1625 - 1653.

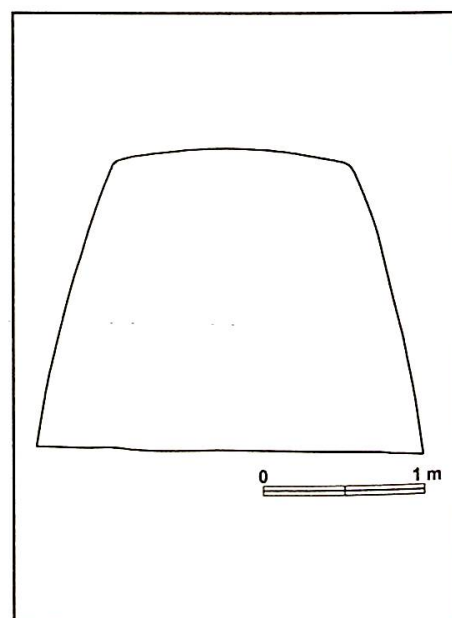
Obr. 1: Místo výzkumu vyznačené kroužkem na výřezu z rastrové mapy 1:10 000 (<http://geoportal.cuzk.cz/wmsportal/>).

Obr. 2: Celková nálezová situace: L - loch se schodištěm, J - profil jímky na linii terénního řezu.

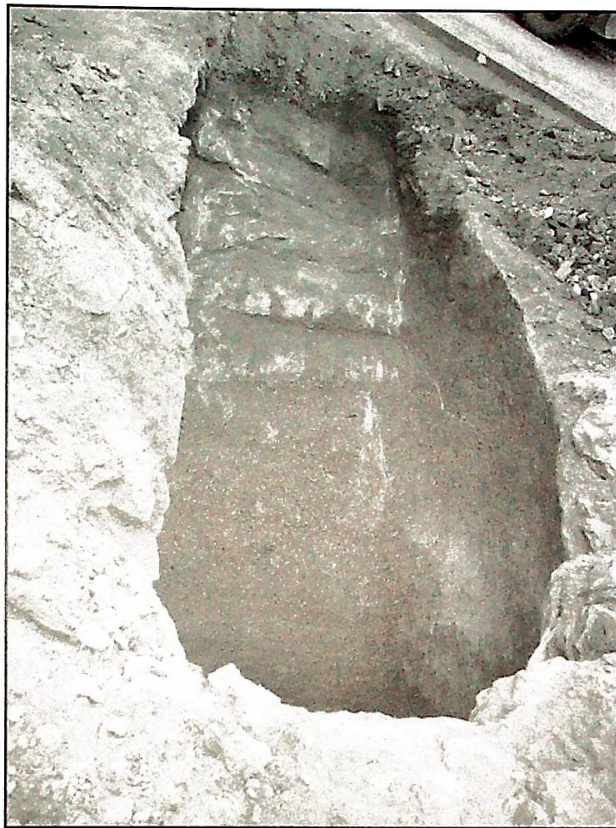
Obr. 3: Půdorys lochu se schodištěm. Šrafovaně je vyznačeno smíšené zdivo dozdivky, čárkovaně zakrytý nebo předpokládaný průběh půdorysu, tečkovaně okraj odkryté plochy. Do půdorysu lochu je promítnuta poloha větracího otvoru.

Obr. 4: Rekonstrukce profilu starší podoby lochu provedená podle dochované jz. stěny a části přilehlého stropu.

Obr. 5: Vchod do lochu.

Obr. 6: Přístupové schodiště.

Obr. 7: Pohled ze vstupu dovnitř lochu. Foto David Hromada.

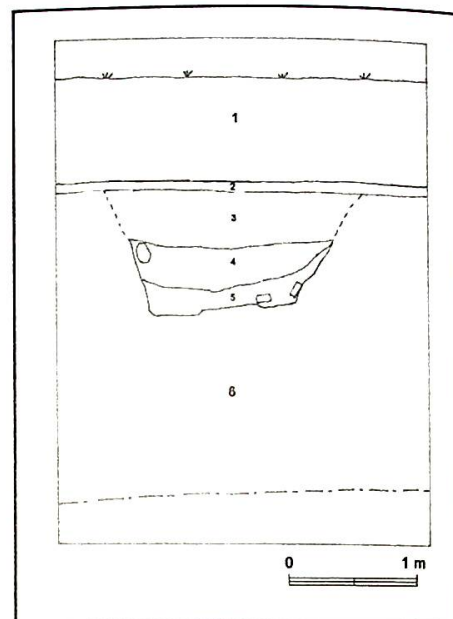
Obr. 8: Vnitřek lochu s průhledem na schodiště. Foto David Hromada.

Obr. 9: Detail jz. stěny se stopami po želízkování. Foto David Hromada.

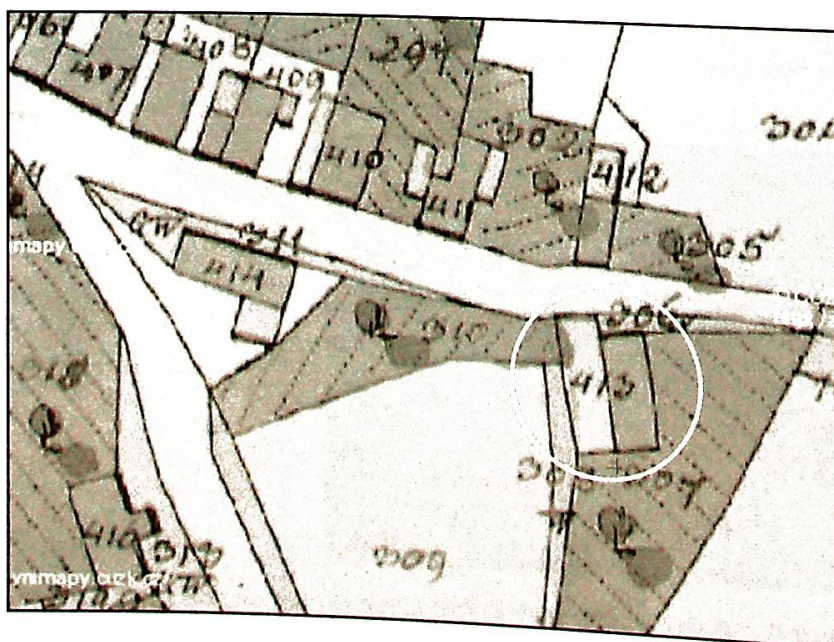
Obr. 10: Profil zahloubeného objektu jímky.

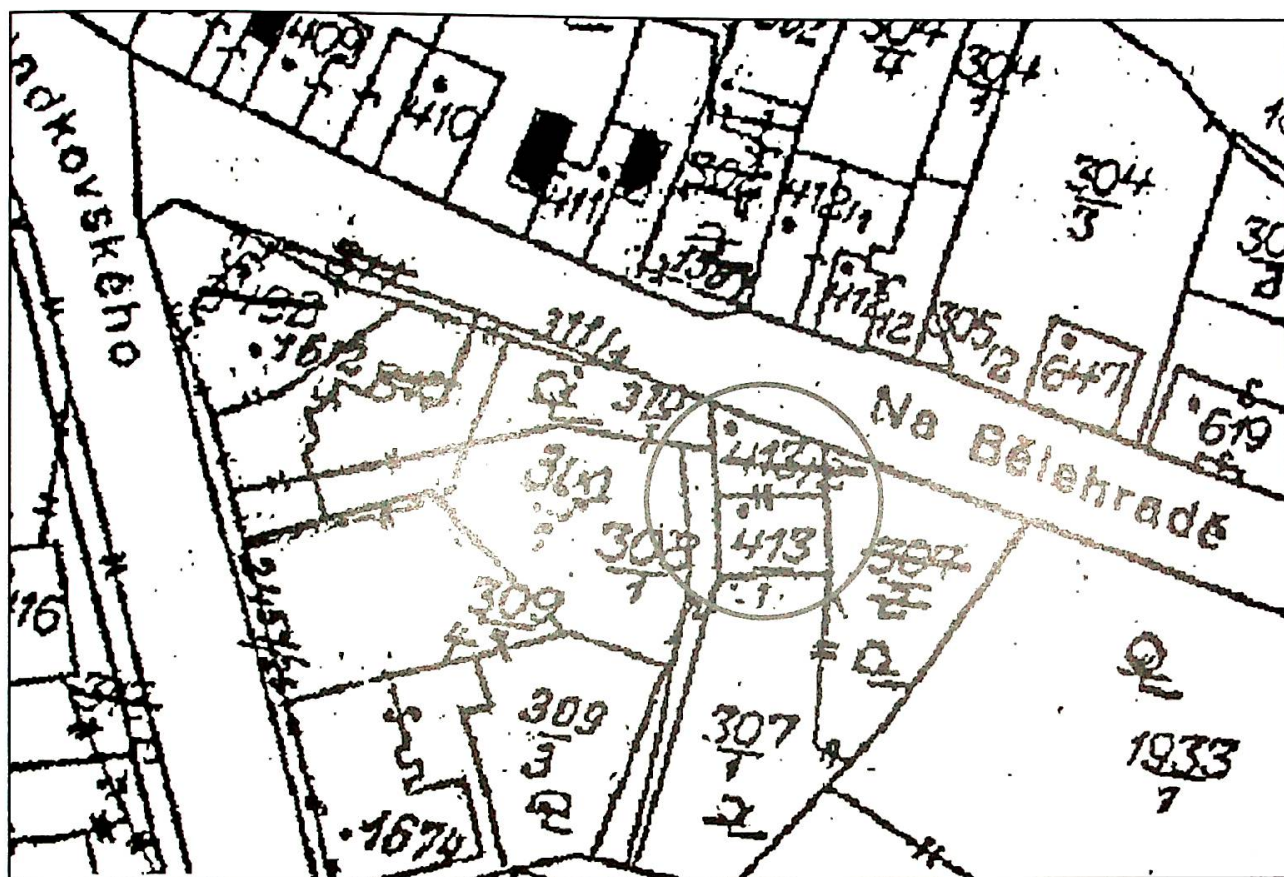
Obr. 11: Stratigrafie jímky.

Obr. 12: Východní část Dolního předměstí Německého Brodu ve 2. polovině 18. století na mapě I. voj. mapování (<http://oldmaps.geolab.cz/>). Vyznačena je část zástavby překrývající se s místem výzkumu.

Obr. 13: V místě nálezu lochu stála v 19. století dvě k sobě přilehlá stavení (na st. parcele 413), jak ukazuje mapa stabilního katastru z r. 1838 (<http://archivnimapy.cuzk.cz/>).

Obr. 14: Podoba stavební parcely 413 na katastrální mapě z r. 1926, do níž se zakreslovalo až do 50. let 20. století (<http://gis.kr-vysocina.cz/website/ortofoto/viewer.htm>).

Obr. 15: Stavení čp. 36 zvané „Kočí hrad“ a Bělohradská ulice na snímku pořízeném před rokem 1955 (zapůjčeno ze soukromé fotografické sbírky pana Vladimíra Krátkého).